

KAMUS-I İSTİLÂHÂT-I İLMİYE'DE BULUNAN SANAT TERİMLERİ

Mustafa SÜRÜN**

E-mail: msururi@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5717-1941>

Citation/©: Sürün, M., (2022). Kamus-ı İstîlâhât-ı İlmiye'de bulunan sanat terimleri. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 13, 67-94.

DOI Number: <https://doi.org/10.53112/tudear.1086626>

Öz

Sözlükler bir milletin hem hafızasını muhafaza etmekte hem de entelektüel serüvenine şahitlik etmektedir. Çünkü sözlükler zihinsel dönüşümlerin ve değişen bilimsel kaynakların istikametine göre oluşturulan temel ve öncelikli kaynaklardır. Osmanlı özelinde bu durum Batıdan bilimsel birikimin aktarılma istendiği 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmıştır. Modernleşme sürecinin mektepleşme ve tercüme ayağında Batılı kavramlarla yüzleşmek ve bunlara Türkçe karşılıklar bulmak dönemin gerek bilim adamları gerekse entelektüelleri için kaçınılmaz olmuştur. Bütün bilim dalları için söz konusu olan bu terim problemi hazırlanan sözlükler ile aşmaya ve ortak bir bilim dili oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde müstakil branş sözlükleri hazırlandığı gibi bütün bilim dallarını içeren daha kapsamlı sözlükler de hazırlanmak istenmiştir. Sanat terimleri söz konusu olduğunda ise her iki çalışma türünde eserler verilmiştir. Böylece Osmanlı'nın modernleşme döneminde hem kişisel hem de kurumsal tecrübeler sonucunda ciddi bir sözlük literatürü meydana geldi. Bu literatüre kurumsal olarak katkı sağlayanların başında İstîlâhât-ı İlmiye Encümeni gelmekteydi. Çalışmamızda encümenin bütün bilim dalları için oluşturmak istediği fakat sadece birinci cildi yayımlanabilen *Kamus-ı İstîlâhât-ı İlmiye*'de yer alan Fransızca sanat terimleri ve dilimizdeki karşılıkları incelenmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk-İslam Sanatları Tarihi Anabilim Dalı.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğunu teyit edilmiştir.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. The article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Anahtar Kelimeler: Türk-İslam Sanatları Tarihi, İstılâhât-ı İlmiye encümeni, Kamus-ı İstılâhât-ı İlmiye, Sözlük, Sanat terimleri, Celal Esad Arseven.

ART TERMS IN QAMUS ISTILAHAT ILMIYYAH

Abstract

Dictionaries both preserve the memory of a nation and witness its intellectual history. Because the dictionaries are the basic and primary sources which are created according to the direction of intellectual transformations and changing in scientific sources. This is true in Ottoman since the second half of the 19th century, when the scientific knowledge was wanted to be transferred from the West. It was indispensable for both scientists and intellectuals of the period in the modernization process of schooling and translation, to confront with the Western concepts and to find Turkish equivalents. This terminology issue which is an significant problem for all branches of science, was tried to be overcome with prepared dictionaries and to create a common scientific language. In this period, it was desired to prepare more comprehensive dictionaries including all branches of science, as well as independent branch dictionaries. As far as art terms are concerned, studies were given in both types of work. Thus, a serious lexicon literature emerged as a result of both personal and institutional experiences in the modernization period of the Ottoman Empire. The first institution that contributed to this literature was the İstılâhât-ı İlmiye Encümeni. In this article, the French art terms and their equivalents in our language were studied in Qamus İstılâhât İlmiyyah that its committee wanted to create dictionaries for all branches of science, but only the first volume can be published.

Keywords: History of Turkish-Islamic Arts, Councilor of İstılâhât-ı İlmiyyah, Kamus-ı İstılâhât-ı İlmiyye, Dictionary, Art terms, Celal Esad Arseven.

Giriş

Türkiye’de modern sanat terimlerinin bir problem olarak ortaya çıkışı 19. yüzyılın sonlarında olmuştur. Osmanlı modernleşmesinin bilimsel ayağını teşkil eden mektepler ve tercüme müesseseleri batılı kavramlarla öncelikli olarak karşılaşan kurumlardı. Bu dönemde hemen hemen her branşta varlığını hissettiren terminolojik belirsizlik gerek kişisel gerekse kurumsal girişimlerle çözüme kavuşturulamaya çalışılmıştır. Sanat terimleri söz konusu olduğunda kişisel olarak katkı sağlayanların başında Mehmed Vahit Bey (1873-1931) ve Celal Esat Arseven (1875-1971) gelmektedir. Mehmet Vahit Bey Fransızcadan tercüme ettiği sanat tarihi kitapları sebebiyle batılı sanat kavramlarına Türkçe karşılıklar

bulmak zorunda kalırken Celal Esat Arseven de sanat terimlerinde yaşanan kaosa bir düzen getirme gayretiyle ciddi sözlük ve ansiklopedi çalışmaları yapmıştı. Batı menşeli terimlere Türkçe karşılıklar bulmak için kurumsal olarak hizmet etmesi amacıyla İstilahât-ı İlmiye Encümeni meydana getirilmişti. Celal Esat Arseven’in Mehmet Vahit Bey’den farklı yanı kişisel çalışmaları ile birlikte bu kurumda da görev almasıydı.

Osmanlının modernleşme döneminin bilim hayatında genel bir terminoloji meselesi İstilahât-ı İlmiye Encümeninden önce özellikle tercüme faaliyetleri sebebi ile 19. yüzyılın ortalarından itibaren gündeme gelmişti. 1851 yılında, Fransız Akademisi örnek alınarak kurulduğu düşünülen Encümen-i Dâniş, tercüme faaliyetlerine yeni bir boyut kazandırmıştı. Hem doğu hem de Batı dillerinden tercüme yapmak istediği için tercümelerin yönü artık Batı’ya da kaymaya başlamıştı. Sonrasında kurulan Tercüme Cemiyeti (1865), Dâire-i İlmiye (1869) ve iki kere kurulan Telif Tercüme Dâireleri (1879 / 1914-19) ile birlikte Osmanlı aydını Batılı kaynaklara yöneldikçe terminoloji problemi daha belirgin olarak gün yüzüne çıkıyordu.¹ Bu mesele bazen eğitimin dili noktasında da tartışmalara neden olabiliyordu. Mekteb-i Tıbbiye Türkçe eğitime başlayıp on iki sene sonra Fransızca eğitim diline geçmiştir. Tıp öğretiminin Türkçe olmasını isteyenler bu alanda kitap ve sözlük çalışmaları yapmışlardı (Hatemi & Işıl, 1989, ss. 21-39; Kazancıgil vd. 2013, ss. 67-77). Lügat-ı Tıbbiye bu eserlerden biridir (Avni, 1290).

Bu tercüme müesseseleri genelde Batıdan tercüme yapmayı, okulların ders kitabı ihtiyacını karşılamak için eserler hazırlamayı, halkın bilgi seviyesini yükseltmeyi ve Türkçenin ilerlemesine katkı sağlamayı amaçlamaktaydı. Böylece Osmanlının ihtiyaç duyduğu bilgi, Batının birikiminden istifade edilerek, toplu çeviri hareketleri ile hızlı bir biçimde aktarılacak isteniyordu. Bu süreçte terminoloji meselesi zaman zaman varlığını hissettirmiş olsa da İstilahât-ı İlmiye Encümeni kurulana kadar kurumsal olarak kavramlar üzerine önemli çalışmalar yapılamadı. İstilahât-ı İlmiye Encümeni ikisi özel (Felsefe, Sanat) biri ise genel olmak üzere üç sözlük yayımlayabiliyordu.

Çalışmamızda İstilahât-ı İlmiye Encümeni tarafından bütün bilim dalları için hazırlanan *İstilahât-ı İlmiye Kâmusu* konu edinilmiştir (Kamus-ı İstilahât-ı İlmiye, 1333). Sadece “A” harfi yayımlanabilen bu genel sözlükte yer alan sanat terimleri -müzik hariç- incelenmiştir. Sözlük baştan sona taranarak mimari ve güzel sanatların diğer alanlarıyla ilgili terimler tespit edilmiştir. Asılları Fransızca olan terimler akfabetik olarak sıralanmış sonrasında bunlara verilen karşılık ve açıklamaların Osmanlıca günümüz alfabesine aktarılmıştır.

Sanat terimleri üzerine Osmanlıca hazırlanmış müstakil sözlükler de yer almaktadır. Ülkemizde bunlar hakkında çalışmalar yapılmış ve günümüz Türkçesine akatarılmıştır. Bu çalışmalara makalemizin ilerleyen kısımlarında atıfta bulunulacaktır. *Kamus-ı İstilahât-ı*

¹ Tercüme müesseseleri ve faaliyetleri için bkz. Kayaoğlu, (1998).

İlmiye Osmanlı dönemindeki modern sanat terimlerine karşılık bulma çabasının tezahürü olarak dönemin tamamlayıcı kaynaklarındandır.

1. Osmanlı Döneminde Sanat Terimleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

Osmanlı döneminde özellikle mimari başat olmak üzere sanat terimlerine değinen ilk eser Cafer Efendi tarafından 1614 yılında kaleme alınan *Risâle-i Mimâriyye*'dir (Ca'fer Efendi, 2005). Sultan Ahmed Câmîi'nin mimarı Sedfkar Mehmet Ağa'nın hayatı ve eserlerinin anlatıldığı bu eserde mimarlık ve inşâat terimlerine de yer verilmiştir. *Risâle-i Mimâriyye* Batılılaşma öncesi dönemde kaleme alınması sebebi ile eski kavramlara değinmesi açısından önemlidir.

Batılılaşma sonrası sanat terimleri meselesine dikkat çeken ilk yazılardan biri Mehmet Vahit Bey'in 1 Ekim 1909 tarihli *Sabah* gazetesinin *Mebâhis-i Lisanîye* kısmında kaleme aldığı "Şimdi Yazabiliriz!" başlıklı makalesidir (Vahid, 1325/1327, ss. 3-4). Vahit Bey bu makalesinde Fransızca "art" kelimesine lisanımızda hangi kelime ile karşılık vermemiz gerektiği hususunda ki fikirlerini ortaya koymuştur.

Sonrasında Salomon Reinach'tan 1330/1914-15'te tercüme ettiği *Apollo: Tarih-i Umumî-i Sînâât* adlı kitabının girişinde "Bazı İstîlâhât-ı Mühimme-i Sînâiye Hakkında Mütâlaât" başlığı altında 11 sayfalık kısımda 20 kadar Fransızca kelimenin dilimize nasıl tercüme edilmesi gerektiği ile ilgili açıklamalarda bulunarak kendi kavramlarını teklif etmiştir (Reinach, 1330, ss. 12-22). Burada bazı kavramlara 2-3 sayfa açıklama yaparken bazılarının da ise sadece uygun bulduğu terimi yazmıştır. Kitabın sonunda "Metn-i Kitapta Munderic Tabirât ve İstîlâhât-ı Sînâiyenin Fransızcalarıyla Türkçe ve Almanca Mukabilleri" başlığı altındaki 10 sayfalık bölümde, 280 kadar kelimenin, üç sütun halinde, sırasıyla Fransızca, Türkçe ve Almanca karşılıklarını vermiştir (Reinach, 1330, ss. 381-390).

Mehmed Vahid Bey, bu kitabında yer verdiği kelimeleri bir sene sonra 1331/1915 yılında bazı ilaveler ile 33 sayfalık müstakil küçük bir risale şeklinde tekrar yayımlar. *Bazı İstîlâhât-ı Mühimme-i Sînâiye Hakkında Mütâlaât* adını taşıyan bu risalede açıklama yapıp karşılık verdiği kelime sayısı 40'a çıkmış olup Fransızca, Türkçe ve Almanca karşılıklarını vermiş olduğu kelime sayısı ise 310 civarındadır (Vahid, 1331).² Fransızcadan tercüme ettiği sanat tarihi kitaplarında kavram sorununu bizzat hisseden Mehmed Vahid Bey, risalenin "Beyân-ı Maksad" kısmında konu ile ilgili olarak yabancı sanat terimlerinin dilimizdeki karşılıklarının tam olarak belirlenmemesi sebebiyle yaşanan sıkıntıya dikkat çekmiş, ayrıca önerdiği kelimelerin kati olmadığını, zaman içerisinde daha uygun karşılıkların bulunabileceğini de söylemiştir (Vahid, 1331, s. 5).

Mehmed Vahid Bey 1928 yılında "Bazı İstîlahlar Hakkında Mütâlaat" ismiyle kaleme aldığı son yazısını Baye'den tercüme etmiş olduğu *Muhtasar Sînâât Tarihi* isimli kitabının giriş

² Bu kitabın çeviriyazısı için bkz. Bostancı, (2003).

kısımında yer vermiştir (Baye, 1928, ss. X-XIII). Aynı yazıyı daha sonra *Hayat* mecmuasında da yayımlamıştır (Vahid, 1928, ss. 6-7).

Bu dönemde Mehmed Vahid Bey ile birlikte ülkemizde sanat terimleri üzerine çalışmalar yapan diğer bir isim Celal Esad Arseven’dir. Terminoloji üzerine ilk olarak 1324/1908 yılında *İstîlâhât-ı Mimâriye* isimli çalışmasını yayımlamıştır (Esad, 1324).³ Bu eserinde herhangi bir mukaddime bulunmamaktadır fakat Celal Esad 1943 yılında yayınlamaya başladığı *Sanat Ansiklopedisi*’nin önsözünde konu hakkında bazı bilgiler vermektedir. Burada, sanata dair yazdığı ve tercüme ettiği yazılarında karşılaştığı güçlükleri anlatmış ve sanat alanında kalkınmamız için öncelikli olarak sanat terimlerinin tespitinin gerekliliğini vurgulamıştır. Ayrıca 35 sene önce *Resim Kütüphanesi* ismi altında neşrettiği kitaplarını yazarken sanata dair terimleri toplama ihtiyacı duyduğunu ve bu terimlerden mimariye ait olanları *İstîlâhât-ı Mimâriye*’de bir araya getirdiğini belirtmektedir. Sözlüğü yazmak için takip ettiği yöntem hakkında ise mevcut olan lügat ve kitapların tamamını taradığını ve o zamanlar yaşamakta olan eski mimar, taşçı, duvarcı, dülger, ressam, hattat, nakkaşlara sorarak terimlerin anlamlarını tespit ettiğini söylemektedir. Fakat kullandığı kaynakların isimleri hakkında bilgi vermemektedir (Esad, 1983, s. 1).

İstîlâhât-ı Mimâriye Türkçe ve alfabetik olarak düzenlenmiş olup alt başlıklar ile birlikte 1300’e yakın kelimeyi içermektedir. Sözlükte yer alan terimler yapı elemanı, malzeme, alet-edevat, yapı bölümü, yapı türü, yapı tekniği, bezeme, meslek adı, ölçü ve tartı birimi, renk ve üslup gibi konulardan meydana gelmektedir. Ayrıca sözlükte 175 kadar madde için resim ve çizimler kullanılmıştır. Bu resimler bazen sadece terime karşılık gelen konuyu görselleştirirken bazen de bir yapı türü veya unsurunun ayrıntılı olarak kısımlarını göstermektedir.

Celal Esad Arseven sanat terimleri üzerine ikinci eserini *İstîlâhât-ı İlmiye Encümeni* bünyesinde yayımlanmıştır. *İstîlâhât-ı İlmiye Encümeni Tarafından Sanayi-i Nefisede Mevcud Kelimât ve Tabirat İçin Vaz’u Tedvini Tensib Olunan İstîlâhât Mecmuasıdır* adını taşıyan bu sözlükte alt başlıklar ile birlikte 1100 civarı Fransızca sanat terimine karşılık verilmiştir (Esad, 1330).⁴ Encümenin diğer çalışmalarında mecmuaların bireysel olarak kim tarafından hazırlandığı zikredilmemekle birlikte bu sözlükte terimleri toplayan kişinin Celal Esad olduğu belirtilmiştir. Celal Esad’ın önceden sanat terimleri üzerine yapmış olduğu çalışmalar sebebiyle gerek bu Encümende görevlendirildiği gerekse sanat sözlüğünün hazırlanmasında ağırlıklı olarak görev aldığı düşünülmektedir.

Sanat sözlüğünü, Encümenin önceden yayınladığı felsefe sözlüğünden ayıran bazı noktalar bulunmaktadır. Bunlardan biri felsefe sözlüğünde Fransızca terimlerin sadece Türkçe karşılığı verilirken burada hem terimin karşılığı verilmekte hem de anlamıyla ilgili kısa

³ Bu kitabın çeviriyazısı için bkz. Arseven, (2017).

⁴ Bu kitabın çeviriyazısı için bkz. Yazıcı, (2012).

açıklamalar yapılmaktadır. Diğer bir fark ise bazı kelimelerin açıklamalarında, kullanılan kaynağın adının zikredilmesidir. Bu kaynaklar arasında *Burhân-ı Kâti`* ve *Lehçetü'l-Lügat* gibi sözlükler yer almaktadır.

Celal Esad'ın diğer bir sözlüğü iki kısım halinde yayımlanan *Sanat Kamusu*'dur (Esad, 1340-1341).⁵ Fransızcadan Türkçeye 269 sayfalık birinci kısım, 1340/1924 yılında, Türkçeden Fransızcaya 60 sayfalık ikinci kısım ise 1341/1925 yılında yayımlanmıştır. Sözlüğün içeriği yazarı tarafından kapağında "*Sanayi-i nefiseden resim, nakış, naht [oymacılık], mimari, hak [kazıma, oyma] ve âsâr-ı atıkaya âid istilahları hâvidir*" şeklinde ifade edilmiştir. Bu sözlük Celal Esad'ın önceden yayımladığı sözlüklerden hem daha kapsamlı olması hem de Fransızca-Türkçe ve Türkçe-Fransızca olması sebebiyle farklılık göstermektedir.

Birinci kısım, Fransızcadan Türkçeye 1350 civarında terim içermektedir. Aynı zamanda 340 kadar maddeye resim ve çizimler eşlik etmektedir. Burada terimlerin karşılıkları ile birlikte birçoğunda açıklamalarda yer almaktadır. İkinci kısım ise, Türkçeden Fransızcaya 1270 civar terim içermektedir. Bu bölümde çizim yoktur. Ayrıca açıklamalardan ziyade, sadece terimin karşılığı verilmektedir. İkinci kısmın sonunda bir de "İnşaata Âid Bazı İstilahlar" başlığı altında bir ilave bulunmaktadır (Esad, 1341, ss. 47-60). Burada da Türkçe olarak hazırlanmış 190 civarında inşaat terimi açıklanmaktadır. Celal Esad *Sanat Kamusu*'nun birinci kısmını genişleterek, 1944 yılında Latin alfabesiyle *Fransızcadan Türkçeye Sanat Lügatı* ismiyle tekrar yayımlamıştır (Arseven, 1944). Kitabın kapağında "Muharririn Sanat Ansiklopedisine Fransızca İndeks Vazifesini de Görür" notu yer almaktadır. Böylece bütün bu çalışmalar Celal Esad'ın 5 ciltlik sanat ansiklopedisine giden sürecin hazırlayıcısı olmuştur.

2. İstilahât-ı İlmiye Encümeni ve Yaptığı Çalışmalar

İstilahât-ı İlmiye Encümeni 1913 yılında İstanbul'da kurulmuştu. Encümen Batı menşeli kavramlara Türkçe karşılıklar bularak ortak bir bilim dili kurmak istiyordu (Uçman, 1999, ss. 207-209). Maarif Nezareti bünyesinde yer alan encümen toplantı ve çalışmalarını Dârülfünun Kütüphanesi'nde yürütmekteydi. Felsefe başta olmak üzere sanat, fen ve teknik bilimlerin her alanıyla ilgili yabancı terimlere Türkçe karşılıklar bulmak istedikleri için farklı branşlarda uzmanlaşmış bir kadro oluşturuldu (Kara, 2012, s. 40). Encümen ayrıca teşkilatı, vazifelerini ve çalışma tarzını ortaya koyan on sekiz maddelik bir talimatnâme hazırladı (Maarif-i Umumiye Nezareti İstilahât-ı İlmiye Encümeni Talimatnâmesi, 1338).⁶

Celal Esad'ın sanat terimleri için derlediği mecmuada yer alan listeden bir başkan ve yirmi beş üyeden oluşan toplam yirmi altı kişilik Encümen azalarının kimler olduğunu öğrenebilmekteyiz. Burada Encümen'de görev alanların o gün itibarıyla hangi makam ve

⁵ Bu kitabın çeviriyazısı için bkz. Arseven, (2020).

⁶ Bu talimatnamenin maddelerinin çeviriyazısı için bkz. Uçman, (2003, ss. 15-16); Kara, (2012, ss. 52-55).

görevde buldukları da belirtilmiştir. *Maarif-i Umumiye Nezareti Istilahât-ı İlmiye Encümeni Azaları* başlıklı listede yer alan isimler şunlardır: 1. Reis-Mahmud Esad Efendi (Şûra-yı Devlet Tanzimat Dairesi reisi), 2. Aza-İbrahim Aşkî Bey (Bahriye mütekeidîninden), 3. Aza-Ahmet Naim Bey (Maarif Nezareti Telif ve Tercüme Dairesi Azasından), 4. Aza-Esad Şerafeddin Bey (Darulfünun muallimlerinden), 5. Aza-Ağaoğlu Ahmed Bey (Darulfünun muallimlerinden), 6. Aza-Besim Ömer Paşa (Hilal-i Ahmer Cemiyeti reis-i sânisî), 7. Aza-Celal Esad Bey (Kadıköy Daire-i Belediyesi müdürü), 8. Aza-Celal Sahir Bey (Türk Bilgi Derneği reisi), 9. Aza-Hasip Bey (Ticaret ve Ziraat Nezareti ziraat müfettiş-i umumisi), 10. Aza-Hulusi Bey (Darulfünun muallimlerinden), 11. Aza-Halid Ziya Bey (Darulfünun muallimlerinden), 12. Aza-Rıza Tevfik Bey (Karantina Meclis azasından, filozof), 13. Aza-Rauf Yekta Bey (Babıali Divan-ı Hümayun Kalemî Tesvid ve Tebyiz Şubesi müdür muavini), 14. Aza-Salih Zeki Bey (Darulfünun müdir-i umumisi), 15. Aza-Sabri Bey (Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlîsi muallimlerinden), 16. Aza-Âlî Bey (Ticaret ve Ziraat Nezareti ticaret müdir-i umumisi), 17. Aza-Ziya Bey (Darulfünun muallimlerinden), 18. Aza-Kemal Cenap Bey (Darulfünun muallimlerinden), 19. Aza-Mehmet Cemil Bey (Erkân-ı Harbiye-i Umumiye merkez şubesi müdür vekili -Binbaşı-), 20. Aza- Muhammed Hamdi Efendi (Medresetü’l-Kudat ve Medresetü’l-Vâizin müderrislerinden), 21. Aza-Mehmed Ali Aynî Bey (Darulfünun muallimlerinden), 22. Aza-Mehmed Fatin Efendi (Rasadhâne-i Âmire müdürü), 23. Aza-Mehmet Fuad Bey (Darulfünun muallimlerinden), 24. Aza-Mazhar Hüsnü Bey (Darulfünun Ulûm-i Tabiiye ve Riyaziye şubeleri müdürü), 25. Aza-Mahmud Bey (Maarif Nezareti Tedrisat-ı Âliye ikinci şube müdürü), 26. Aza-Nutki Bey (Bahriye mütekeidîninden Osmanlı Kapudan ve Makinistler Cemiyeti reisi) (Esad, 1330, s. 2). Dönemin farklı kurumlarında görevleri olan kişiler Encümen’de yer alsa da özellikle Darulfünun verdiği on üye ile ilk sırada yer almaktaydı.

Görev yapan bu asli üyeler dışında uzmanlık alanlarından faydalanmak ve kendilerinden yazılı olarak bilgi almak üzere dışarıdan üyelere de başvurulmaktaydı (madde 2). Encümen kendi içerisinde şu şubelere ayrılmıştı; felsefe, riyaziyyat ve fizik, tarih ve coğrafya, ulûm-ı tabiiye, ulûm-ı tıbbiye, hukuk ve siyasiyyât, lisanîyyât, ulûm-ı harbiye, edebiyat, sanâyi-i nefise, musikî, ziraat, mühendislik, teknoloji, makine mühendisliği, maden mühendisliği, sanâyi vs. üyelerde kendi uzmanlık alanlarına göre bu şubelerde yer almaktaydı (madde 3). Üyeler on beş günde bir Perşembe günü öğleden sonra bir buçuk ile dört arası toplanmaktaydı (madde 12). Fransızca terimlere Türkçe karşılıkların nasıl bulunacağı ve sonrasında önerilen terimlerin ortak bir kararla nasıl belirleneceğine de talimatnamenin on altı ve on sekizinci maddelerinde açıklık getirilmişti. Buna göre terimlerin belirlenip kara bağlanma süreci şu şekilde işlemekteydi: “Asılları Fransızcadan alınmakta olan istilahâtın mukabillerini tayinde evvela o istilah için lisanımızda bir karşılık bulunmuş ve kullanılmış olup olmadığı araştırılacak ve mevcut ise o istilahın ihtiyacât-ı hazırıyı tatmin edebilip edemediği tedkik olunarak muvafakati takdirinde aynen kabul edilecektir. Bir istilahın Türkçede muhtelif mukabilleri var ise bunlardan en münasibi alınacaktır. O istilah için Türkçede mevzû bir mukabil yok ise veya mevcut olup da gayrı muvafık olduğu tahakkuk

eder ise aile-i ıstilahât, mâna-yı maksûda ve âheng-i lisana tevfikân ve resen mukabil bir ıstilah vaz edilecektir. Maamafih îcabı halinde ıstilahât-ı kadîmede tadilat da yapılabilir (madde 16).⁷ Şubelerce vaz ve tayin edilen ıstilahâtın kesb-i katiyyet edebilmesi heyet-i umumiyenin kabulüne mazhar olmasına mütevakıftır. Binaenaleyh şubelerce neticelendirilen veyahut mübayenet-i efkâr sebebiyle katî bir şekil alamayan bilcümle ıstilahât heyet-i umumiyede okunarak ya aynen veyahut bade'l umumiye arasında hasıl olacak ihtilaf ıstilahın cihet-i ilmiyesinden münbais ise şubesinin mütalaası ve ihtilaf cihet-i lisaniyesine taalluk ediyor ise heyet-i umumiye ekseriyetinin reyî râcihtir. Ve bu suretle kesb-i katiyyet eden fişlerin zîr-i mühür-i resmî ile tasdik ve Encümen kâtibine tevdi edilir.” (Kara, 2012, ss. 52-55).

19. yüzyılda Avrupa'nın birikimi Fransa üzerinden aktarılmaya çalışıldığı için de sözlükler Fransızca-Türkçe şeklinde iki dilli olarak hazırlanmıştı. İstilahât-ı İlmiye Encümeni görev yaptığı süre boyunca ikisi özel (felsefe ve sanat), biri genel sözlük olmak üzere toplam üç çalışma yayımlayabildi. Birincisi *Istilahât-ı İlmiye Encümeni Tarafından Kamûs-ı Felsefede Münderic Kelimât ve Tabirât İçün Vaz u Tedvini Tensib Olunan Istilahât Mecmuasıdır* (İstilahât-ı İlmiye Encümeni Tarafından Kamûs-ı Felsefede Münderic Kelimât ve Tabirât İçün Vaz u Tedvini Tensib Olunan Istilahât Mecmuasıdır, 1330)⁸, ikincisi *Istilahât-ı İlmiye Encümeni Tarafından Sanayi-i Nefisede Mevcud Kelimât ve Tabirât İçün Vaz u Tedvini Tensib Olunan Istilahât Mecmuasıdır* (Esad, 1330), üçüncüsü ise *Kamûs-ı Istilahât-ı İlmiye'dir* (Kamus-ı Istilahât-ı İlmiye, 1333). Encümenin kısa bir süre içerisinde bu eserleri yayımlamasına rağmen I. Dünya savaşının çıkması, devlette siyasi ve ekonomik dengelerin bozulması, üyeler arasında yaşanan görüş ayrılıkları sebebi ile kendiliğinden dağıldığı düşünülmektedir (Uçman, 1996, s. 204).

3. Kamus-ı İstilahât-ı İlmiye

Günümüzde “Bilimsel Terimler Sözlüğü” anlamına gelmekte olan *Kamus-ı Istilahât-ı İlmiye* adlı eser Encümenin hazırlamayı düşündüğü en kapsamlı sözlüktü. Fakat bu çalışmanın sadece “A” harfini içeren 210 sayfalık birinci cildi 1333/1914-15 yılında yayımlanabilmişti. Bu yönüyle yarım kalmış bir kamustur. Sözlüğün içeriğine baktığımızda bunun gerçekten bütün bilim dallarını kapsamayı hedefleyen bir girişim olduğunu görmekteyiz. Sözlükte iki yüz otuz civarı ihtisas alanına ait 5963 terim bulunmaktadır. Pozitif bilimler ağırlıklı olmakla birlikte sosyal bilim terimleri de yer almaktadır. Pozitif bilimlerde tıp, anatomi,

⁷ Dil ve terim meselesi tarihimiz boyunca farklı nedenlerle gündeme gelmiş bir konudur. Bazen yabancı kökenli terimlere sadece Türkçe karşılık bulmak bazen de kullanılan ve karşılığı bulunan kelimelerin sadeleştirilmeleri gündeme gelmiştir. Sanat terimleri için Türkçe karşılıklarının sadeleştirilmesi gündemde olmasa da sonraki dönemlerde bu tür girişimler ve tartışmalar ortaya çıkaaktır. Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi bu girişimin öncülerinden sayılırlar. bkz. Öksüz, (1995).

⁸ Bu mecmuânın çeviriyazısı için bkz. Alpyağlı, (2015, ss. 33-68).

entomoloji (böcek bilimi), fizik, kimya, botanik, bahçıvanlık, zooloji, denizcilik, jeoloji, madencilik ve teknik üzerine terimler sayıca daha fazladır.

Sözlüğün içerdiği alanlardan biri de sanattır. Başta mimari olmak üzere musiki, duvarcılık, inşaat, resim, güzel sanatlar, fotoğraf, heykel, dans, tiyatro, gravür ve mitoloji ile ilgili sanat terimlerine yer verilmiştir. Encümenin daha önceden müstakil olarak yayımladığı *Sanâyi-i Nefise İstilahâtı Mecmuası*’nda yer alan terimlerin bir kısmı burada tekrarlanmış olsa da sanatın farklı branşlarına ait yeni terimler de eklenmiştir. Genel bir bilim terimler sözlüğü olması sebebiyle birçok sanat dalına ait terime yer verilmiştir. *Sanâyi-i Nefise İstilahâtı Mecmuası*’nın “A” harfinde 80 terime açıklık getirilmişken *Kamus-ı İstilahât-ı İlmiye*’de bu sayı 183’ü çıkmıştır. Sözlükte kelimeler Fransızca asıllarına göre alfabetik olarak verilmiş olup kelimenin yanında, parantez içerisinde hangi branşa ait olduğu Fransızca kısaltılmış şekilde belirtilmiştir. Terimlerin Türkçe karşılıkları verilirken nadiren kelimenin köken bilgilerine de değinilmiştir. Örneğin Fransızca *About (Archit.)* terimi Türkçe de *zıvana* terimi ile karşılanmış ve Farsça *Zebânededen* geldiği belirtilmiştir (*Kamus-ı İstilahât-ı İlmiye*, 1333, s. 5). Bazen bir terimin farklı sanat türlerindeki birden çok anlamı verilmiştir. Örneğin Fransızca *Accolade* teriminin Türkçede, hem mimari hem de musikideki anlamları ayrı karşılanmış (*Kamus-ı İstilahât-ı İlmiye*, 1333, ss. 11-12).

4. Kamus-ı İstilahât-ı İlmiye’deki Sanat Terimleri

Sözlükte inceleme alanımıza giren toplam 183 sanat terimi tespit edilmiştir. Fransızca kavramların Türkçe karşılık ve açıklamaları verilirken sadeleştirilme yapılmamış olup bazı kelimeler için [] içerisinde günümüz Türkçesindeki karşılığı verilmiştir. Okunusunda yanlışlık olabileceği ihtimaline karşı bazı kelimelerin Osmanlıca imlâları da o kelimenin yanında () içerisinde verilmiştir. Ayrıca terimlerin *Kamus-ı İstilahât-ı İlmiye*’nin kaçınıcı sayfasında bulunduğu da () içerisinde belirtilmiştir. *Kamus-ı İstilahât-ı İlmiye*’de ki kelimelerin bir kısmı Celal Esat Arsevenin derlediği ve Encümen’den çıkan sanat terimleri mecmuasında da yer almaktadır. Bu kelimelerin karşılıkları iki sözlükte de bazen aynen verilmişken bazen de değişiklikler yapılmıştır. Sözlükteki sanat terimleri alfabetik olarak şunlardır:

Abaque (*Archit.*) : Başlık tablası. (s. 2)

Direklerin başlıkları üzerinde geniş ve taşkın olarak bırakılıp ekseriya [çoğunlukla] tezyînâtılı olan ve saçak tabanını yüklenen kısım.

Abatage (*Maçonn.*): Sivrisni almak. (s. 2)

Taşların sivri ve taşkın cihetlerini yontup düzeltmek.

Abatis (*Constr.*): Yıkıntı. (s. 2)

Bir hedm [yıkma] hasebiyle yere toplanan ve yığılan mevâdd-ı inşâiyye [inşaat maddeleri].

Abat-jour (*Archit.*): Işık basan. (s. 2)

Bodrum katları gibi ışığı yukarıdan almaya mecbur olan katlarda tabanı içeriye ve aşağıya doğru mâil [meyletmiş] olarak yapılan pencerelerdir ki ışığı aşağıya çevirir.

Abat-son (*Archit.*): Ses çeviren. (s. 3)

Hatip kürsülerinin üstünde havayı aşağıya doğru çevirmek için yapılan kubbeli kısım.

Çan kulelerinde sesi şehre doğru vermek için mâil sathlardan mürekkeb [birleşik] olmak üzere pancur şeklinde yapılan tertibat.

Abatoir (*Constr.*): Mezbaha. (s. 3)

Yenmek üzere satılan etlerin kesildiği ve temizlendiği mahal; selhâne dahi denir. Mezbaha tabiri umumiyetle son şerâit-i fenniye ve sıhhiye [fen ve sağlığa ait şartlar] dâiresinde yapılmış olanlarına mahsus gibidir.

Abat-vent (*Archit.*): Yel basan. (s. 3)

Bacaların tepesinde rüzgârın dumanı çevirmesi menetmek [engellemek] üzere vaz olunan [konulan] toprak veya sac tepelikler.

About (*Archit.*): Zivana. (s. 5)

(*Farisî*) *Zebâned*: Birbirine geçmek için kerestelerin ucunda gönyeli ve dil gibi bırakılan kısım.

Aboutiur (*Constr.*): Kurşun kaplamak. (s.5)

Bir naht [oyma] eseri veya tezyînât-ı mimariye üzerine ince kurşun levha kaplama.

Abreuver (*Maçonn.*): Tavlamak. (s.6)

Sıvası dökülmüş bir duvar üzerine yeni sıva vurulacağı vakit altındaki eski duvarı ıslatmak.

Abreuver (*Peint.*): Tavlamak. (s. 6)

Bir safihâ [levha] üstüne sürülen boyanın safihânın elyafı tarafından içilmemesi için evvelce [daha önce] bir tabaka tutkal sürülmesi.

Abreuvoir (*Agr.*): Yalak. (s. 6)

Abreuvoir (*Chass.*): Yalak, sulak.

Hayvanatın su içmesine mahsus kap veya mahal. Kap olduğu takdirde yalak namını alır. Çay ve göl kenarı gibi hayvan sulanmasına müsait ve tabîî mahallere sulak tabir olunur.

Abreuvoyer (*Maçon.*): Derz. (s. 6)

Duvarlar inşa olunurken taş veya tuğlalar arasında çimento veya alçı veya harç girmek üzere bırakılan aralıklar, harç payları.

Abri (*Art Mil.*): Siper. (s. 6)

Abrivent (*Art Mil.*): Nöbetçi kulübesi. (s. 6)

Abrivent (*Techn.*): Rüzgar siperi. (s. 6)

Abside (*Archit.*): Absid (mihrap). (s. 7)

Mâbet ve kiliselerde mihrap makamına kâim olan [yerini tutan] ve ibadet için teveccüh edilen [yönelilen] mahal.

Académique (*Beaux-arts*): Akademikârî. (s. 8)

Akademilerde talim için yapılan resimler gibi doğru fakat bir fikr-i ibdâ'ın [yaratıcı fikir] mahsulü olmayan ve vaz-ı tabîide bulunmayan insan suretleridir.

Acanthe (*Archit.*): Kenger. (s. 8)

Accessoire (*Peint. Théâtr.*): Fûrûat [dallar, kolar], temtimmât [tamamlayıcılar].(s. 11)

Accolade (*Archit.*): Ribat. (s. 11)

Kaş kemer (*Arc en accolade*)

Accoler (*Archit.*): Sarmak. (s. 12)

Direğin etrafına hurma, defne veya asma yaprakları sararak tezyîn etmek.

Accord (*Archit.*): Vifak [uygunluk]. (s. 12)

Üslûp ve terkipdeki birlik ve tevâfuk.

Accord (*Peint.*): Vifak, temezzüc [.....] (s. 12)

Accopler (*Archit.*): Çiftlemek. (s. 13)

Accourse (*Archit.*): Dış şirvan. (s. 13)

Accuser (*B.-Arts.*): Belirtmek. (s. 14)

Acétate (*Photog.*): Halliyet. (s. 15)

Acétone (*Photog.*): Aseton. (s. 16)

Acropole (*Forti.*): Yunan-ı kadîm iç kalesi. (s. 20)

Eski Yunanlıların ekseriyetle şehirlerin en mürtefi [yüksek] kısımlarında vücuda getirdikleri ve aynı zamanda en büyük ve mukaddes mabetlerini de taht-ı

muhafazaya [koruma altına] aldıkları iç kalelere (hisarlara) itlâk olunur [adlandırılır].

Acropole (*Hist.*): Akropol. (s. 20)

Eski Atina şehrinde yüksek ve müstahkem [sağlam] bir mevki. Partenon (*Parthénon*) ve Erehtiyon (*Erechthéion*) gibi bütün mabetleri ve muazzam binaları orası ihtivâ ederdi.

Acrotére (*Archit.*): Akroter. (s. 20)

Binaların yukarı kısımlarında çatının iki tarafında ve ekseriya cephede üzerinde bazı tezyînat vaz olunmak üzere bırakılan kısımlar (kulak).

Adoucir (*Peint. et Sculpt.*): Tatlılaştırmak. (s. 28)

Nakişta (___) bir çizginin sertliklerini hafifletirerek daha narin ve nazik bir hale koymak.

Bir tablonun renklerini tatlılaştırmak demek o tablonun gölgelerinden ışıklarına geçilen kısımları nereden geçildiği belli olmaksızın bir yerini eritmek ve kaynatmak demektir.

Bir rengi tatlılaştırmak onun parlaklığını tahfif etmek [hafifletmek] demektir.

Adoucissement (*Archit.*): Mülâyim [yumuşak] geçiş. (s.29)

Adoucissement (*Peint.*): Tatlılaştırmak. (s.29)

Renklerin birbirine ince bir suretle karışmasına ve şekillerin çizgilerinin sertliği alınarak hafifletirilmelerine ve eritilmelerine denir.

Affaiblir (*B.-Arts.*): Zayıflatmak. (s. 33)

Renkleri ve çizgileri fazla miktarda tatlılaştırmak, inceleştirip zayıflatmak.

Affaiblissement (*Phot.*): Tahfif etmek [hafifletmek]. (s. 34)

Agence (- *théâtrale*): Tiyarolar acentesi. (s. 39)

Agencement (*B.-Arts.*): Tertîb. (s. 39)

Bir sanat eserinde muhtelif kısımlar ve tetimmâtın [tamamlayıcılar] şekil ve tanzîmi. Tertibi bozuk bir tablo demek o tablodaki elbise, kumaş vesâirenin fenâ tanzîm ve tertîp edilmiş olması, gayri tabiî bulunması demektir.

Agencer (*B.-Arts.*): Tertîp etmek. (s. 39)

Bir eser-i sanattaki aksâm-ı muhtelifeyi [çeşitli kısımları] tanzîm etmek.

Agger (*Fortif.*): Metris, istihkam bedeni. (s. 40)

Agrefe (*Archit.*): Kenet. (s. 42)

İki parçayı birbirine rabt [bağlama] ve tahkîm eden demir veya madeni parça.

Agrément (*B.-Art*): (*Artsd'-*) Sanâyi-i tervihiye [rahat ettiren]. (s. 43)

Munhasıran zevk ve keyif ve tervîh [rahatlık] ve teşfît [neşelendirme] için icrâ olunan sanatlar; musiki, raks, eskrim gibi.

Agréments (*Art. Dram.*): Tervihât. (s. 43)

Piyesleri daha zevk-âver [zevk veren] bir hale koymak için ilâve edilen rakslar ve musiki parçaları.

Agroupement (*Archit.*): Tecemmu [toplanma], müctemia [toplu]. (s. 45)

İkişer ikişer veya üçer üçer bir araya getirilmiş olan direklerin heyet-i mecmuası.

Aiguille (*Archit.*): İbre. (s. 47)

Mebânînin [yapıların] üstündeki sivri taşlar ve külahlar.

Aile (*Const.*): Cenâh [kanat]. (s. 48)

Binanın kısm-ı aslisine muttasıl [bitişik] olarak yan taraflarda yapılmış kısımlar.

Aileron (*Archit.*): Koltuk. (s. 48)

Ekseriya çatı pencerelerinin dıl-ı kâimlerinin [dik kenarlarının] nazarda hâsıl ettikleri sertliği gidermek üzere iki taraflarına mâkûsen [ters olarak] konulan fûruşlar [küçük konsol].

Ailettes (*Archit.*): Kuddâm [ön, ileri]. (s. 48)

Bir binanın cenâhları gibi ön tarafında hizadan dışarıya çıkan kısım.

Aire (*Constr.*): Aralık, yatak. (s. 49)

Bina aralığı, duvarların arasında kalan sahalalar.

Aire d'un bassin: Havuz yatağı.

Havuzların dibinde çakıl ve çimentodan yapılan temel kısmı.

Ajour (*Archit.*): Müşebbek, kafes oyma. (s. 50)

Bir tarafından öbür tarafı görülecek surette oyulmuş tezyînat.

Albarelle (*Antiq.*): Albarel. (s. 51)

Çiniden mamul eski İtalya vazosu.

Alcyon (*Mythol.*): Alsiyon. (s. 55)

Esâtîrî [mitolojik] bir kuştur. Yuvasını dalgalar üstüne yaptığı ve senenin en kısa gününden yedi gün evvel ve yedi gün sonra kuluçka olarak yavruladığı ve o günlerde denizin limanlık [sakin] olduğu îtikad olunur idi [inanılırdı].

Alette (*Archit.*): Cenâhpâye. (s. 56)

Amûd-ı kâimlerde [dik sütunlarda] direk veya pâyeden ferceye [yarık, girecek yer] kadar olan girgin ve düz kısım.

Allignement (*Archit.*): İstikamet-i nizâmiye [kanunî doğrultu]. (s. 58)

Yolların istikametine göre binaların çıkabileceği hiza olup belediyeler tarafından inşaâtın mezkûr hizadan hârice çıkması men edilir.

Alléchement (*B.-Arts.*): Tılâ'. (s. 61)

Bir eser-i sanatın hitamından [bitiminden] sonra son revnakını [parlaklığını, güzelliğini] verecek olan ameliye.

Allée (*Archéol.*): Turuka (?) [geçitler]. (s. 61)

İki tarafında sıra ile dikili taşlar veyahut naht olunmuş [oyulmuş] sûretler bulunan Hint veya Mısır mabetlerinin önündeki yollar.

Allége (*Archit.*): İzâre. (s. 61)

Döşeme ile pencerelerin küpeştesi arasındaki sağır kısım.

Allrunes (*Hist.*): Alronlar. (s. 64)

Sert bükükten (بوکوکدن) mamul kaba ve küçük heykellerdir ki kadîm Cermenler tarafından bu s-uretle tesmiye edilmiş [isimlendirilmiş] ve falcı karılar tarafından onlara harikalar isnat olunmuştur.

Aloéus (*Mythol.*): Aleus. (s. 66)

Arz ve sema mâbutlarının [ilahlarının] mahdumu [oğlu].

Aloïdes (*Myth.*): Aloidler. (s. 66)

Neptün ile İfimedî'nin ikiz oğulları.

Alphée (*Myth.*): Alfa. (s. 67)

Su perisine meftûn bir mâbut.

Alternance (*Ornem.*): Tenâvüb. (s. 69)

Tezyînatta muhtelif iki şekillerin birbirini nöbetleşe takip eder surette ilânihâye devamı.

Altyne (*Numism.*): Alteyn. (s. 70)

Büyük Petro tarafından darp ettirilen üç kupik kıymetinde bir Rus parası.

Amande (*Archit.*): Şemse-i beyziye. (s. 72)

Hazreti İsa ve Meryem'in pencerelerdeki tasvirleri etrafına yapılan beyzî şekilde çerçeve.

Ambon (*Archit.*): Ambon (Kilise kürsüsü). (s. 75)

Kiliselerde İncil-i şerif okumaya mahsus yüksekçe mahal.

Ambroisie (*Myth.*): Ambroazi. (s. 75)

Yunan esâtirinde Olemp mabudâtına mahsus bir gıda. Rivayete nazaran bu gıda baldan dokuz defa daha tatlı olup yiyenlere ebedi bir hayat temin ederdi. Şâirler bu kelimeyi muhtelif makamlarda istimal ederler: Bazıları bir içki bazıları da mugaddî [besleyici] bir yemek olduğu kanaatindedirler. *Ambrosie* şeklinde dahi müstâmeldir.

Âme (*Myth.*): (- des bêtes) Rûh-i hayvanî. (s. 76)

Aristatalis [Aristotales] kavlince [dediğine göre] kudemânın [eskinin ileri gelenleri] hayvanata hassas olmak üzere isnat ettikleri ruh.

Amicte (*Antiq.*): Amikt. (s. 79)

Romalıların sarıldıkları bütün üst elbiseye verdikleri isim.

Ammonéen (*Hist.*): Amoniiin (*Amoni*). (s. 81)

Mısır mabed-i kâdiminde Sanşo Nieton (?) nâm âlim tarafından bulunmuş olan esrarengiz hutut [hatlar, yazılar]. Mumâileyh [adı geçen kişi] Mısır hakkında yazdığı tarihte bu hatlardan istifade etmiştir.

Amortissement (*Archit.*): İmâme. (s. 83)

Bir kısım mimarinin nihayet bulunduğu uca konulan sivrilikler.

Amphipositive (*Photogr.*): Müsbet inkişaf. (s. 87)

Fotoğraf plakları üzerindeki hayalin müsbet olarak inkişafı.

Amphitrite (*Mythol.*): Amfitrit (Deniz mabudesi). (s. 88)

Nere ile Doris'in kızıdır. Neptün ile izdivaç ederek Tritonu tevlid ettiği [doğurduğu] gibi diğer birçok perileri de doğurmuştur.

Anaglyphe (*Antiq.*): Anaglif. (s. 96)

Anaraïdes (*Myth.*): Anaraid. (s. 99)

Ancon (*Archit.*): Dirsecik. (s. 102)

Füruş nevinden olup pervazları tutmak için konulan küçük dirsek.

Ancrage (*Const.*): Bağlama. (s. 102)

Kirişlerin ucuna birer kılıç geçirerek bağlamak.

Androgyne (*Myth.*): Androjin. (s. 105.)

Yunanîlerce muhayyel [hayal ürünü olan] bir sülale. Pelin'in fikrinde Afrika'da sâkin bir kavim.

Adronitide (*Antiq. gr.*): Selamlık. (s. 105)

Hanenin yalnız erkeklerle mahsus olan dâiresi; *Gynécée* kadınlara mahsus olduğu gibi.

Androdphinx (*Archéol.*): Ümmü'l-hevl. (s. 106)

Mısır'da âsâr-ı atikadan meşhur Ebu'l-Hevl heykel-i cesîmidir. Bu heykelin eski şekli erkektir. Sonra yapılanlar memelidir. Binâenaleyh eskisine de *Andro-sphinx* derler. Buna *Ebu'l-Hevl*, kadınına *Ümmü'l-Hevl* denilir.

Anecdotique (*B. Art*): Menkıbevî. (s. 106)

Tarihî resimlerle genre resimleri arasında olup o zamana âit olan eşya ve elbise vesâir tafsilâtı sıhhatle gösterir resimler.

Anglet (*Archit.*): Zâviye oluk. (s. 112)

Taş kesmelerde tezyînat için taşların fasl-ı müştereklerini [ara kesitlerini] ayırmak üzere zâviye-i kâime [dik açı] şeklinde ve yana yatmış şu (>) şekilde açılmış aralıklar.

Angon (*Archéol.*): Mızrak. (s. 112)

Anguipéde (*Myth.*): Ankiped. (s. 113)

Ayak yerine yılan kuyruğu ile tasvir olunan her hangi bir esâtirî [efsanevi] resim.

Angulaire (*Archit.*): Köşe (Taş) (s. 113)

Animalier (*Peint.*): Hayvanat musavviri [ressamı]. (s. 115)

Hayvanat resimleri ve şekilleri yapan nakşkâr ve nahhatlar [ağaç oymacıları].

Animé (*B.-arts.*): (*Scène animé*) Canlı sahne. (s. 115)

Hareket, hayat, heyecan bulunan sahnelere itlâk olunur [denilir].

Aniran (*Myth.*): Aniran. (s. 116)

Ayların otuzuncu gününe ve izdivaca riyâset [başkanlık] eden melek.

Ayların otuzuncu gününe verilen isim.

Annulaire (*Archit.*): (*Voûte annulaire*) Halkavî kemer. (s. 120)

İki cidârı yekdiğerine muvâzî [eş] olup sathı halka şeklinde olan yani kâideleri yekdiğerine muvâzî iki dâire olmak üzere işbu kâidelere inşa edilen iki duvarın üzerleri bitiştirildiği halde husule getirdiği kemer.

Anse (*Archit.*): Sepet kulpu (kemer). (s. 124)

İrtifâi kutrunun nısfından [yüksekliği çapının yarısından] az olan basık kemer.

Ante (*Archit.*): Pâyedan. (s. 124)

Eski mimaride kapı sövelerinin iki tarafında taşkın olarak inşa edilen murabba [kare] pâyelere denilir. Şimdiki mimaride bir duvar cephesinden hârice doğru taşkın ve duvara mülâsık [bitişik] olan murabba pilpâyelere denir.

Antéfixe (*Archit.*): Kiremit ağızlığı. (s. 125)

Kiremitlerin oluğa gelen ağızlarını tezyîn etmek üzere insan maskeli veya bir hurma yaprağı şeklinde müzeyyen kiremit kapak.

Antéride (*Archit.*): Mesnet ayak. (s. 126)

Çok yüksek duvarları toprak, su veya rüzgarın tazyikine mukavemet etmek [karşı koymak] üzere tahkîm etmek için inşa edilen bir nevi istinat ayağı.

Antiques (*Art*): Antik. (s. 137)

Kadîm Yunan ve Romalılara âit heykeller, nîm [yarım] kabartmalar ve ahcâr-ı mahkûkeye [kazınmış taşlara] verilen isim.

Antiquité (*Archéol.*): Âsâr-ı atîka. (s. 137)

Aptére (*Arché*): Apter. (s. 149)

Yan taraflarında direkleri olamayan kâdim mabetler.

Arc (*Archit.*): Kemer. (s. 151)

Architrave (*Archit.*): Baş taban. (s. 151)

Saçak bedeninin alt kısmı.

Archivolte (*Archit.*): Kemer pervazı. (s. 151)

Bir kemrâ tâkın kemeri şeklini takip ile kemrâyı tezyîn eden silmelerin heyet-i mecmuâsıdır [bütünüdr].

Aréner (*Archit.*): Oturmak. (s. 153)

Çürük arazi üzerine yapılmış bir binanın çökmesi.

Aréostyle (*Archit.*): Areositil. (s. 153)

Araları üç buçuk veya dötr kutr kadar açık olan sıra direkler.

Aréosystyle (*Archit.*): Areosistil. (s. 153)

Araları üç buçuk kutrluk mesafede bulunan ve fakat her direk diğer bir direk ile yarım kutrluk mesafede olmak üzere yan yana ve çift çift bulunmak üzere tertîp edilen sıra direkler.

Arés (*Archéol.*): Ares. (s. 153)

Kadîm Yunanîlerin on iki Olimp mabutlarından [ilâhlardan] biridir ki bunun Romalılar tarafından Mars nâmı verilen mabutun aynı olduğu zannedilmektedir.

Aréte (*Archit.*): Köşe, dil'-ı mücessem. (s. 153)

İki sathın birleşmesinden husule gelen çıkıntılı fasl-ı müşterekler.

Arétier (*Archit.*): Mahya. (s. 153)

Sakfın [çatının] en sivri sırtına veya sakf[ın] sath-ı mâillerinin birleştiği mahallerin teşkil ettiği sırtlara döşenilen kiremit, çinko veya sâire.

Argamese (*Archit.*): Düz dam. (s. 154)

Binaların üstündeki düz dam.

Armoriste (*Blason*): Sikkekeş. (s. 157)

Devletlere, şehirlere, asilzâde ailelerine mahsus alametleri ve sikkeleri imal ve tezyîn eden sanatkar.

Aronde (*Charpent.*): Parile [kurtağzı]. (s. 157)

Marangoz ve dülgerlerin tahtaları birbirine rabt etmek üzere köşelerine erkekli dişili açtıkları geçmelerin bir nevi.

Arrachement (*Archit.*): Diş. (s. 158)

Bir duvara bilâhere diğer bir kısım ilave edildiği zaman her iki kısmın irtibatını temin etmek üzere gayrı muntazam ve girintili çıkıntılı olarak bırakılan taşlar.

Arrétoir (*Archit.*): Yuva. (s. 158)

Aksâm-ı inşâiyeden bir parçanın diğer parça üzerine hareketini men için bırakılan çıkıntı.

Arrière-voussure (*Archit.*): Kavsara zahrı. (s. 159)

Mukavves [kavisli] veya sivri bir kemerle nihayet bulan bir fercenin arka tarafına onu tahkîm veya tezyîn maksatıyla yapılan volta.

Artialiser (*Néol.*): Kavâid-i sanata tevfiik etmek. (s. 161)

Asclépios ou Esculape (*Myth.*): Eskulap. (s. 166)

Romalılar ve Yunanîler indinde [-e göre] tababet (tıp) mabudu.

Ascus (*Myth.*): Askus. (s. 167)

Bir divdir [devdir] ki Likorgos ile beraber Bakos'u bağladı ve onu bir nehre attı. Bazıların kavlince Merkür, bazıların fikrinde Jüpiter bu divi mağlup edip yüzdü ve derisinden bir tulum yaptı.

Assembler (*Danse*): Toplamak. (s. 173)

Ayakları zâviye-i kâime şeklinde yan yana getirmek.

Assimilation (*Teint.*): Temsil-i elvân. (s. 174)

Muhtelif renklerin vasıtasıyla tonlarda ahenk husule gelmesi.

Assomption (*B-Art.*): Asompsiyon. (s. 175)

Hız. Meryem'in melekler arasında ve semada resimlerini gösteren levha.

Assourdir (*Peint. et Grav.*): (assourdir les tons, les lumières, les reflets) tonların, ışıkların, akislerin parlaklıklarını tenkîs etmek [azaltmak], ziyâdarlıklarını [parlaklıklarını] azaltmak. (s. 175)

Astaroth (*Myth.*): Astarot. (s. 175)

Astarte'nin nâm-ı diğeri. (Bu maddeye müracaât oluna.)

Astarté (*Myth.*): Astarte. (s. 176)

Kadîmen bütün akvâm-ı Samiyenin perestîş eylediği [taptığı] bir mâbûde [tanrıça] ismi olup Fenikeler tarafından İstar, Araplar tarafından Estar ve İbraniler tarafından Astort tesmiye olunurdu [isimlendirilirdi].

Astragale (*Archit.*): İsbâbe. (s. 178)

Kadîm nizamât-ı mimariyede sütun başlıklarının altına vaz edilen [konulan] ve mecni (مجنى) nisf-ı dâire [yarım dâire] şeklinde silme.

Asvins (*Myth.*): Asvenler. (s. 180)

Hinduların esâtirince mabud Açvins, Abhidja Sorya'nın ikiz oğulları olup sabah ve akşam vakitlerini temsil ve hastaları teşfiye ederler [iyileştirirler].

Atalier (*B-Arts*): Sanatgâh. (s. 181)

Ressam, nahhat [ağaç oymacısı] veya nakşkârların çalıştıkları mahall-i mahsus, iş odası.

Athéna ou Athénê (*Myth.*): Atene maddesine mürâcaat. (s. 181)

Athénê (*Myth.*): Atene. (s. 181)

Yunanın büyük mabudelerinden olup bilâhere Romalılar tarafından Minerva'ya temsil edilmiştir. En meşhur hikâyeye göre Atene müsella [silahlanmış] olduğu halde Zeus nâm mabudun başından zuhûr etmiştir. Başka rivayetlere göre Libya'da yahut Mısır'da doğmuştur. Poseydon'un kızıdır.

Athor (*Myth.*): Ator. (s. 182)

Ayter maddesine mürâcaat.

Atlantides (*Myth.*): Atlantitler. (s. 182)

Atlas'ın kızları. Peleiyadlar dahi tesmiye olunurlar. Bazen Hesperiyadların (Hespérides) aynı addolunur.

Atlas (*Myth.*): Atlas. (s. 182-183)

Moritanya kralı, Jüpiter ile Kilmen'in oğlu. Bazıların kavlince İyadlarla Peleiyadların pederi olan Japen'in oğludur ki kendisinin ismi olan Atlas lafzından me'hu [alınmıştır].

Atrium (*Antiq. Roma*): Atriyum. (s. 185)

Eski Roma evlerinde binanın ortasında ve etrafı direkli iç havlı [avlu].

Attachement (*Archit.*): İnşaat yevmiye defteri. (s. 185)

Bilmüzâyede [arttırarak] veya bilmünâkasa [eksilterek] ihale edilen inşaatın masârif-i yevmiyesini gösteren defter.

Attente (*Archit.*): Ekleme dış. (s. 186)

Duvarı icabında temdit [uzatma] için kenarında aralıkla bırakılmış taş çıkıntılı.

Attente (*B.-Arts.*): (Table d'attente) Levh-i müheyyâ [hazır yüzey]. (s. 186)

İşlenmeye ihzar edilmiş [hazırlanmış] bir levhadır ki sathına henüz kalem veya fırça dokunmamıştır.

Atticurge (*Archit.*): Atikurkes. (s. 187)

Atina tarzında icrâ edilen aksâm-ı mimarîye eskilerin verdikleri isim. Bilhassa kâidesi dört köşe yapılmış bir nevi sütun. Buna *atticurque* dahi denir.

Attique (*Archit.*): Dam korkuluğu. (s. 187)

Saçak bedenlerindeki silmenin üst kısmına inşa edilen ve kiremitlerin görünmemesine hâdim olan kısım.

Attitude (*B.-Arts*): Vaz. (s. 187)

Resimde bir şahsın veya bir insan şeklinin duruşu.

Attribut (*B.-Arts*): Timsal. (s. 188)

Remzi olan levhalarda mümessillere muhtas [hususî] alâim-i mümtâze veya sıfat-ı kâşife. Mesela *sevdanın* timsali yay ile oktur.

Attribut (*Myth.*): Sıfat-ı gâlibe [gâlip sıfatlar]. (s. 188)

Putperestlik mabudlarının her birinde gâlib olan sıfat-ı hasene [güzel sıfat] veya kabîha [çirkin sıfat].

Attributs (*Peint.*): Muzâfat [Bir şeyin ekleri]. (s. 188)

Resim ve nakışta bir sahne veya bir şahıs ile münasebâtı [ilişkileri] olup etrafında bulundurulmuş eşya vesâire.

Audhrimmer (*Myth.*): Udhirime mabutların aççısı. (s. 190)

Yunanlılar bu şahs-ı mühimmi Olimplerinde unutmışlardır.

Auditoire (*Antiq Rom.*): Kürsi-i hüküm. (s. 190)

Eski Roma'da hâkimlerin îtâ-yı hüküm [hüküm vermek] için üzerine çıktıkları kürsü.

Auget (*Archit.*): Oluk sandığı, giriş yatağı, derz hunusi. (s. 190)

Büyük ebniyelerde kurşun olukların aktıkları mahal. Zemin döşemenin ferşine ait giriş, mertek ve T ve V biçimi demirlerin yatağı. İki taşı birbirine tutturmak için alçıdan yapılmış bir hunidir ki derzin kenarına mevzu olup çimento bundan akıtılarak taşları birbirine tutturulur.

Augmentation (*Archit.*): Haric-i ez-keşf [keşiften hariç]. (s. 191)

Keşif defteri veya pazarlık haricinde yapılan inşaat veya ameliyat.

Aulis (Myth.): Olis. (s. 191)

Üç Kasma âlihesinden biri.

Ojiji ve Tebe'nin kızı. Beotya'daki Olis şehrine ismini verdiği mervîdir [rivayet olunur].

Aulonides ou Auloniades (Myth.): Olonid (Olonyad). (s. 191)

Vadileri muhafaza eden periler.

Aura (Myth.): Ora. (s. 192)

Kudemânın [eskilerin] havada uçan bir nevi perilere verdikleri isim.

Auréole (Phot.): Oreol. (s. 192)

Beyaz zeminde siyah renklere ve siyah zeminde beyaz renklere muhitlerine âriz olan kararsızlık.

Aurine (Phot.): Orin. (s. 193)

Fotoğrafyada müstâmel [kullanılan] turuncu renkte bir madde.

Auster (Myth.): Oster. (s. 194)

Nişancılıkla iştihar etmiştir [meşhur olmuştur]. Makedonya kralı Filip zamanında berhayat idi. [hayattaydı].

Austére (B. Art): Sade güzel. (s. 194)

Latîf süsten ve hafifmeşrebâne tezyinattan ictinâp eden [sakınan] sadelik. Mesela bir hapisanenin tarz-ı mimarisi sade vakarlı olmalıdır.

Austérité (B.-Art): Sade vakarlılık. (s. 195)

Ciddi bir sadelik ile yapıp letâfetten ve ziynetten mahrum bulunmak.

Automate (Myth.): Otomat. (s. 196)

Danaos'un elli kızı ki yalnız bir tanesi müstesna olarak cümlesi zıfaf gecesi kocalarını katletmiş bunun cezası olarak dipsiz bir fıçıyı su ile doldurmaya mahkûm olmuşlardır.

Automatia (Myth.): Otamatiye. (s. 196)

Tesâdüf mâbûdesi. Sicilyayı geçtikten sonra Temyoleon onun namına bir mabet inşa etti.

Automédon (Myth.): Otomedon. (s. 197)

Aşil'in arabacısı. Arabacılıkta mâhir olanlara verilen bir isim.

Automnal (*B.-Arts*): Güzcü. (s. 197)

Güz (sonbahar) resimleri yapmaktan hazzeden ressam; güz seven, hazan-perver.

Autonoé (*Myth.*): Otonoe. (s. 197)

Kadmos ile Armoniya’nın kızı, Ariste’nin zevcesi ve Akteon’un vâlidesidir. Hemşiresi Agrave ile beraber Pante’nin idamına iştirak etmiştir. (Megar kurbindeki [yakınındaki] mezarına hürmet ederlerdi.)

Danaidlerin biri. – Nereidlerin biri. – Penelop’un tâbiası. – Peireos’un kızı. – Palemon’un vâlidesi. – Sefe’nin kızı.

Auvent (*Archit.*): Sâyeaban [gölgelik]. (s. 198)

Pencerelerin üstüne yapılan küçük ve mâil sakifeler [meyilli çatılar].

Ferceleri açıp kapamaya mahsûs kanatlar, kepenk.

Auxihale (*Myth.*): Ogsital. (s. 199)

Yunan esatirince bazen Eraha ve Demeter’e verilen isimdir. Eskolabe dahi, beni âdemin tenmisini teshil eden [kolaylaştıran] peri nazarıyla bakıldığından bu isim verilirdi.

Auxitrophe (*Myth.*): Oksitrof. (s. 199)

Bazı çayır perilerine verilen isim.

Auxo (*Myth.*): Okso. (s. 199)

Atina’nın⁹ kadîm mabudu. Nebâtata [bitkilere] riyâset [başkanlık] ederdi.

Avadâna (*Myth.*): Avadana. (s. 199)

Sanskrit lisanında, şimâl Budîlerince hikaye tarzında ahlak ve dine dair tertîp edilmiş makale. Avadane ekseriyâ geçmiş şeylere dair bir hikaye olup Buda’nın ağzına konulur ki bundan hâl-i hazır için ders alır ve bazen bu vasıta ile âtîden [gelecekten] haber verir.

Avencer (*Peint.*): İlerlemek. (s. 200)

Eşhâs ve eşkâlin levhanın zemininde mütebâriz [belirgin] bir surette durması. Zemin fazla kuvvetli olduğu takdirde eşkâl lüzumu kadar ilerleyerek durmaz.

Avant-Bec (*Archit.*): Köprü ayağı selyaranı. (s. 200)

Akıntının kuvvetini kırmak üzere köprü ayaklarına yapılan köşeli çıkıntı.

⁹ Metinde: Atika’nın.

Avant-cœur (Archit.): Sadr önü. (s. 201)

Kilise'de sadrı kapayan parmaklık ile sefinenin [geminin] cemâatliğini set eden parmaklığın arası.

Avant-corps (Archit.): Ön çıkması. (s. 201)

Avant-cour (Archit.): Dış avlu. (s. 201)

Saray, konak, köşk gibi bir binanın birinci avlusu.

Avant-deux (Danse): Avan du. (s. 201)

Kadril denilen raksda ikinci şeklin (kısmın) adıdır ki buna *ete* nâmı da verilir.

Avant-duv (Const.): Çit set. (s. 201)

Nehirlerin ağzlarına veya yanlarına kazıklarla yapılan çıkıntıdır ki suların kenarları yalayıp aşındırmasına mümânaat eder [engel olur].

Avant-nef (Archit.): Sefîne [gemi] önü. (s. 201)

Cemâatliği sefine tarzında yapılmış kiliselerin ön tarafı yani dış kapıdan girilince bunun ile cemâatlik arasındaki mahal.

Avant-plancher (Archit.): Alt döşeme. (s. 201)

Muvakkat [geçici] konulmuş olan döşemedir asıl döşeme veya parke bunun üzerine ferş edilir [döşenir].

Avant-port (Archit.): Dış liman. (s. 201-202)

Bazı limanların medhalinde [girişinde] bulunan muhat [çevresi kuşatılmış] bir mahaldir ki isteyen gemiler burada hazırlığını ikmâl ederler veyâhut kısa müddet için sığınmak isteyen gemiler burada melce [sığınak] bulurlar.

Avant-portail (Archit.): Revâk. (s. 202)

Ekseriyâ gotik mimarisinde kapı önlerinde revâk şeklinde yapılan kafes oymalar.

Avant-porte (Constr.): Ön kapı. (s. 202)

Mevcut bir kapının önüne veyâ ardına konulan diğer bir kapı ile soğuşun eve girmesine mani olmak için teşkil edilen *çift kapılardan* birinci kapı.

Avant-solier (Archit.): Çıkıntı tabanı. (s. 202)

Birkaç katlı evlerde bazen bir katın sokağa doğru çıkmasıyla hâsil olan mahfuz zaviyenin üst dılı [kenarı].

Avatar (*Myth.*): Hulûl-i ilâhe, hulûl. (s. 202)

Brahmanlarca ilahenin ve hassaten Vişnu’nun balık, kaplumbağa, hıncır, insan ilh. [ilâ-âhirihi] ecsâdına hulûl etmesi [bedenlerine nüfuz etmesi].

Avâtara-lama (*Myth.*): Avatara-lama. (s. 202)

Lama mezhebindeki Budîlerce ashabına daimâ bazı ilahe hulûl eder itikat olunan bir takım vezâif-i diniyeyi [dini görevleri] ihrâz eden [elde eden] eşhâs-ı mukaddeseye [kutsal kişilere] verilen isimdir ki bu Lamalardan biri vefât edince ona hulûl etmiş olan ilahın ruhu yeni doğan bir çocuğun cesedine yeniden hulûl ile müteveffânın [ölenin] nâib-i menabı [vekili] olacak çocuktan havârik [mucizeler] zuhûr eder.

Aveugle (*Archit.*): Sağır. (s. 203-204)

Sağır pencere, sağır kemer, sağır kapı. Ekseriya uzun cephelerin yeknesak manzarasına değişiklik vermek veya mevcut bir pencere kapı ve ilh. [ilâ-âhirihi] ile tenazur [simetri] hâsil eylemek için duvara yapılan sahte -yani içi boş olmayan- pencere, kapı ve ilh.

Aviver (*Grav.*): Perdaht etmek. (s. 205)

Ayenar (*Myth.*): Ayenar. (s. 207)

Vişnu’nun cemal-i veleh-feza sahibesi olan Mohini namındaki kadına hulûlu esnasında ondan doğan oğlunun ismi.

Azalin (*Photogr.*): Azalin (s. 207)

Fotoğrafçılıkta kullanılan bir mahlûl [eriyik] adıdır.

Azimut (*Archit.*): Zaviye-i semt. (s. 207)

Bir duvarın o mahallin dâire-i nisfû’n-nehari ile teşkil ettiği zâviye.

Azone (*Myth.*): Azon. (s. 209)

Bütün Yunan-Roma âleminde perestiş olunan [tapınılan] mabutlara verilen isim.

Bir belde yahut muayyen mıntıkada perestiş olunan mabutlara bu isim verilmiştir.

Azoros (*Myth.*): Azoros. (s. 209)

Argo nâm sefinenin kılavuzu.

Sonuç

Osmanlı modernleşmesinin bir parçası olarak otaya çıkan Batı menşeli bilimsel aktarım, dönemin aydınlarını ister istemez yabancı terimler ile karşı karşıya getirmiştir. Batının

birikiminin özellikle Fransa üzerinden devşirilmesi ise Fransızca kaynakları ve terimleri gündeme getirmiştir. Gerek tercümelemlerde yaşanan problemleri aşmak gerekse ortak bir bilim dili inşa etmek ihtiyacının belirmesiyle birlikte branş veya genel Fransızca-Türkçe çift dilli terim sözlükleri meydana getirilmiştir. Bu çalışmaların bir kısmı tamamlanamamıştır. İstilahât-ı İlmiye Encüme'nin hazırlamak istediği *Kamus-ı İstilahât-ı İlmiye*'de bu yarım kalmış girişimlerden biridir. Sadece "A" harfini içeren birinci cildinin yayımlanabilmesine rağmen içerisinde birçok sanat terimi barındıran bu sözlük yaşanan terim karmaşasına bir düzen getirme çabasının bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Genel bir bilim terimleri sözlüğü olması hasebiyle pozitif bilimlere ait terimler çoğunluktadır. Bununla birlikte 25 farklı alanda 183 sanat terimini barındıran bu sözlük sanat terminolojisi açısından da değerlendirilmesi gereken önemli bir kaynaktır. Müstakil olarak yayımlanmış sanat terim sözlükleri ile birlikte bu tür genel kapsamlı sözlükler ve ansiklopedi çalışmaları da yabancı kökenli terimlere Türkçe karşılıklar bularak dönemin sanat terminolojisinin oluşumuna katkı sağlamıştır. Bu noktada İstilahât-ı İlmiye Encümeni tarafından yayımlanan *Kamus-ı İstilahât-ı İlmiye* mimari (Archit./Architecture), duvarcılık (Maçonn./Maçonnerie), inşaat (Constr./Construction), ressamlık (Peint./Peinture), askeri sanat (Art Mil./Art Militaire), teknik (Techn./Technique), güzel sanatlar (B.-Arts./Beaux-arts), tiyatro (Théâtre./Théâtre), fotoğrafçılık (Photog./Photographie), güçlendirici (Forti./Fortifiant), tarih (Hist./Histoire), heykel (Sculp./Sculpture), dramatik sanatlar (art dram./art dramatique), mitoloji (Mythol./Mythologie), arkeoloji (Archéol./Archéologie), süs (Ornem./Ornement), nümismatik (Numism./Numismatique), antik (Antiq./Antique), arma/armabilimi (Blason), marangozluk (Charpent./Charpenterie), neolitik (Néol./Néolithique), dans (Danse), antik Roma (Antiq Rom./Antique Roma), boyama (Teint./Teinture) ve gravür (Grav./Gravure) gibi 25 ayrı sanat ve branşa ait Fransızca terime Türkçe karşılıklar vermiştir. Bu tür çalışmalar dönemin bilimsel faaliyetleri olarak görüle de sonuçları itibarıyla günümüzü de etkileyen bir yapıya sahip olmuştur. Çünkü şimdiki Türk ve İslam sanatları tarihi araştırmalarında Fransızca'dan alınan sanat terimleri kullanılmaya devam etmektedir. Pendantif, portal, kartuş, plastik (sanatlar), friz, lento, kaligrafi gibi kavramlar etimolojik olarak Yunanca ve Latince dillerine ait olsa da Fransızcadan iktibas edilerek Türkçede kullanılmaya devam eden terimlerden bazılarıdır. *Kamus-ı İstilahât-ı İlmiye* de ülkemizde yaklaşık bir asır önce başlayan ve günümüzde hâlâ güncelliğini koruyan terminoloji meselesi serüveninde önemli bir aşamayı temsil eden ve geçmişte ortak bir bilim dili kurulmasına katkı sağlamaya çalışan bir sözlük olarak düşünce tarihimizdeki yerini almıştır.

Kaynakça

- Alpyağıl, R. (2015). *Felsefe dili olarak türkçenin gelişme aşamaları ve felsefe sözlüklerimiz (1851-1952)*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Arseven, C. E. (1944). *Fransızcadan Türkçeye Sanat Lûgati-Dictionnaire D'art Français-Turc*. Ankara: Alâeddin Kiral Basımevi.

- Arseven, C.E. (2020). *Fransızca’dan Türkçe’ye ve Türkçe’den Fransızca’ya sanat kamusu*. (Haydar Çoruh, Haz.) İstanbul: Hiper Yayın.
- Arseven, C. E. (2017). *Osmanlı dönemi mimarlık sözlüğü İstîlâhât-ı Mi’mâriyye*. (Ş. Alpay, Çev.) İstanbul : Kaknüs Yayınları.
- Avni, H. *Lügat-ı Tıbbiye*. (1290). İstanbul: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Matbaası.
- Baye. (1928). *Muhtasar sınaât tarihi*. (Vahid, Çev.) İstanbul: Devlet Matbaası.
- Bostancı, K. (2003). *Mehmet Vahit Bey ve güzel sanatlar üzerine bir terminoloji risâlesi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ca’fer Efendi. (2005). *Risâle-i Mi’mâriye Ca’fer Efendi 1023/1614*. (Yüksel, İ.A. Haz.) İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Esad, C. (1324). *İstîlâhât-ı Mimâriye*. İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan.
- Esad, C. (1330). *İstîlâhât-ı İlmiye encümeni tarafından Sanâyi-i Nefisede mevcut kelimât ve tabirât için vaz’ ve tedvîni tensib olunan istîlâhât mecmuasıdır*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Esad, C. (1926 (Kapakta) 1340 (Fransızcadan Türkçeye) 1341 (Türkçeden Fransızcaya)). *Fransızca’dan Türkçeye ve Türkçeden Fransızcaya sanat kamusu-Dictionnaire Des Termes D’art, Francis-Turc, Turc-Français* . İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Esad, C. (1983). *Sanat ansiklopedisi* (Cilt. 1, s. 1). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Hatemi, H.H. Işıl, Y. (1989). *Bir bilim dili mücadelesi ve tanzimat*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- İstîlâhât-ı İlmiye encümeni tarafından Kamûs-ı Felsefede münderic kelimât ve tabirât için vaz u tedvini tensib olunan istîlâhât mecmuasıdır*. (1330). İstanbul : Matbaa-i Âmire.
- Kamus-ı İstîlâhât-ı İlmiye*. (1333). İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Kara, İ. (2012). *Bir felsefe dili kurmak*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kayaoğlu, T. (1998). *Türkiye’de tercüme müesseseleri*. İstanbul: Kitapevi.
- Kazancıgil, A. vd. (2013) *Bilim tarihi ve kültür yazıları*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Maarif-i Umumiye Nezareti İstîlâhât-ı İlmiye Encümeni Talimatnâmesi*. (1338). İstanbul: Matbaa-yı Âmire.
- Öksüz, Y.Z. (1995). *Türkçenin sadeleşme tarihi genç kalemler ve yeni lisan hareketi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Reinach, S. (1330). *Apollo: Tarih-i umumî sînâat*. (Vahid, Çev.) İstanbul: Matbaa-i Âmire.

- Uçman, A. (1996). II. Meşrutiyettten sonra ilmi terimlerin tespitinde önemli bir teşebbüs: İstilahat-ı İlmîyye Encümeni. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi* , 2/536, 204.
- Uçman, A. (1999). İstilahât-ı ilmîyye encümeni. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 19, s. 207-209). içinde Ankara: TDV Yayınları.
- Uçman, A. (Kasım 2003). İstilahât-ı ilmîyye encümeni. *Tarih ve Toplum*, 40/239, 15-16.
- Vahid. (1 Teşrinisânî 1928). Bazı sanat ıstılahları hakkında mutâlaât. *Hayat*, 4/101, 6-7.
- Vahid. (1331). *Bazı ıstılâhât-ı mühimme-i sînâiye hakkında mütâlaât*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Vahid. (18 Eylül 1325-16 Ramazan 1327). Mebâhis-i lisanîye-şimdi yazabiliriz. *Sabah*, 7191, 3-4.
- Yazıcı, N. (2012). *Güzel sanatlar terimleri alanında öncü bir çalışma sanâyi'-i nefîse ıstılâhâtı mecmûası*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları.